

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ХОЛОДНОГО

Петро Холодний видатний український художник, науковець, педагог, політичний та громадський діяч. У статті йдеться про освітню діяльність П.Холодного, про його внесок в організацію, становлення і розвиток української освіти. Створені ним принципи освітнього процесу, програми до окремих навчальних дисциплін актуальні й на сьогодні.

Ключові слова: *П.Холодний, освіта, навчальний процес, програми предметів.*

Освітня діяльність видатного українського мистця Петра Холодного розпочалася по закінченні ним у 1897 р. природничого факультету університету св. Володимира в Києві, в щойно заснованій Політехніці. Сюди Петро Іванович був запрошений у 1898 р. на посаду асистента при кафедрі фізики. Займаючись науково-педагогічною діяльністю, Холодний не полишав і малювання, яким захоплювався ще в гімназії та в Художній школі Миколи Мурашка в Києві.

У листі до львівського мистецтвознавця М.Голубця Холодний пише: «Не спиняючись над моєю педагогічною й науковою роботою, зазначу, що моє мистецьке життя йшло своєю дорогою: я мав заробіток поза мистецькою творчістю і тому малював, що і як хотів, не думаючи, що мені доведеться, коли б то не було, виступити перед широкою публікою в ролі українського мистця» [1; 4-6].

Маючи славу доброго педагога і українця, П.Холодний увійшов до складу керівництва гуртка київських учителів, які мали намір створити приватну комерційну школу. За своєю програмою такі заклади наближалися до реальних шкіл, але, крім загальноосвітніх, там викладали й спеціальні предмети: комерційну арифметику, бухгалтерію, хімію тощо. Ці школи мали більше свободи у виборі навчального плану, в організації внутрішнього життя.

Товариство, до якого окрім Петра Холодного входили С.Русова, В.Тучанська, М.Лорченко, О.Астриб та ін., на кошти жертводавців та позичок спорудило власний будинок, де розмістилася школа. Вона була розрахована на восьмирічний курс навчання; протягом 1913 – 1914 рр. у ній навчалось 394 учні.

Петро Холодний був директором школи до початку революції 1917 р. Софія Русова згадувала: «Жодної кари в школі не було – вчителі мусіли прищепити учням розуміння дисципліни як необхідного чинника для їх успішного навчання... Петро Іванович був глибокий знавець дитячої душі і добре розумів її. Відносини учнів до директора були цілком щирі. Він безпосередньо впливав на учнів своєю високоморальною вдачею і глибокою справедливістю. У класі, що був громадським осередком, плекався патріотизм, що був суворо заборонений московською шкільною адміністрацією. але він настільки тактовно поведився з москалем, жидом, поляком, українцем, що в школі панувала гармонія» [2; 4].

Революція стала поштовхом до піднесення національної свідомості громадян, а отже Петра Холодного. «В перших числах березня, – пише Холодний, ми довідалися про події на півночі, а 18 березня вже відкрили першу українську гімназію, якої я був директором. У вересні 1917 року мене було покликано до Генерального Секретаріату Освіти на посаду товариша Генерального секретаря, для розроблення питань української школи» [1; 5].

У березні 1917 р. в Києві організовано Українське товариство шкільної освіти, яке очолив відомий український поет і педагог Іван Стешенко. Його заступником був Петро Холодний. На початку квітня Товариство скликало I з'їзд українських учителів і професорів. З'їзд ухвалив просити ухвалити Українську Центральну раду про утворення окремого органу – Головної шкільної ради, яка мала б реорганізувати школу та освіту на Україні. Петро Іванович Холодний був делегований від просвітних організацій до Центральної ради. При ній організовано шкільну комісію, до складу якої увійшла вся рада Товариства шкільної освіти. Згодом з цієї комісії при Генеральному секретаріаті виростає шкільна рада.

Після проголошення Українською центральною радою Першого універсалу, уряд України призначив на керівництво освітою Івана Стешенка та Петра Холодного – поета та художника, які будучи педагогами, мали творити українську школу, освіту, культуру, плекати творчі сили для України. Треба було вирішувати проблеми організації дошкільної освіти, готувати програми, проводити підготовку вчителів і т.д. До цього долучалися постійні конфлікти з Київською шкільною округою, котра підпорядковувалася російському Тимчасовому уряду. Мабуть, лише завдяки особистим якостям Холодного, його лагідній вдачі, ерудиції, силі аргументів на численних комісіях приймалися рішення, які задовольняли більшість і надавали справі поступу. Так, Петро Іванович зумів запобігти розпаду Комісії з підготовки вчителів, де виникли розбіжності в питанні про підготовку вчителів I і II ступенів єдиної школи [3; 1-2].

Кращі якості Петра Холодного як освітнього діяча, організатора освіти, педагога віддзеркалені в його головній праці в Генеральному секретаріаті освіти – «Проекті єдиної школи». Ця робота заслуговує на особливу увагу.

В основу «Проекту» було покладено такі принципи:

1. Нова школа має бути єдина, тобто обслуговувати всіх дітей, незалежно від соціального та матеріального стану батьків. Вона має давати можливість вільно переходити від нижчих до вищих ступенів цієї школи.

2. Єдина школа має бути національною.

3. Єдина школа має бути виховною.

4. Єдина школа має бути дієвою, активною, тобто в ній праця має бути методом навчання.

Остаточний проект, який згодом набув сили закону, передбачав для єдиної школи 12 років навчання. Єдина школа складалася з основної школи (молодшої та старшої) і колегії. В основній школі навчання тривало 8 років, по 4 роки – у молодшій і старшій. Відповідно 4 роки – колегія. Близько 150 кращих українських педагогів брали участь у створенні програм у предметних комісіях. Петро Іванович Холодний зводив ці програми в гармонійно організовану єдність.

З початку 1919 р. український уряд виїжджає з Києва, тому тільки в Кам'янці-Подільському вдається видрукувати лише першу частину «Проекту єдиної школи», до якого увійшли основні положення єдиної школи та програми предметів для основної (молодшої і старшої) єдиної школи [4; 1-87]. Під час окупації Кам'янця більшовиками більшість накладу «Проекту» потрапила до їх рук. Не маючи своїх програм, деякий час вчителі вже радянської України використовували програми окремих предметів з «Проекту єдиної школи». На жаль, друга частина «Проекту» із вступною статтею Холодного «Основа конструкції Колегії» та програми 23-х предметів з курсу «Колегії», де мали б вестися систематичні курси певних предметів, не були опубліковані. Тому основні принципи «Колегії» тут подано з матеріалів Степана Сірополка, який працював разом з Петром Холодним в Генеральному секретаріаті народної освіти, а потім – в Міністерстві народної освіти [2; 1-4].

Колегія, за «Проектом», має складатися в кількох варіантах, відповідно до нахилів учнів або до особливостей умов навколишнього життя. Так, учні що мають гуманітарне спрямування, матимуть гуманітарний відділ колегії, учні з нахилом до точних наук – реальний відділ. «Проект» передбачав можливість підбору природничих наук сільськогосподарського характеру для шкіл у сільських районах чи відповідних предметів економічного характеру для районів, де домінують економіка, торгівля тощо.

Передбачити всі варіанти колегії не можливо, тому проект намітив лише деякі:

- а) гуманітарний відділ з однією класичною мовою;
- б) гуманітарний відділ з двома класичними й однією новою мовою;
- в) гуманітарний відділ з трьома новими мовами або однією класичною та двома новими мовами;
- г) реальний відділ;
- д) економічний відділ;
- е) дівочий відділ, де мали б навчати двом новим мовам, рукоділлю, веденню домашнього господарства тощо.

Петро Холодний не лише остаточно редагував програми, а й брав участь у складанні програм із фізики, хімії. Програму з образотворчого мистецтва (малювання) Холодний склав особисто. Йому належать вступні статті до обох частин «Проекту єдиної школи».

Багато зусиль доклав Петро Холодний до організації професійної освіти в Україні. Під його головуванням протягом 1917–1918 рр. при Генеральному секретаріаті освіти періодично відбувалися наради з питань професійної освіти. Однією з найбільших проблем професійної освіти було і є поєднання принципові різних завдань – професійних і загальноосвітніх. На нарадах було ухвалено цілком відокремити професійну освіту від загальної і будувати професійні школи над окремими ступенями загальноосвітньої єдиної школи – основною (молодшою, старшою) і колегією. Відповідно до зростаючих вимог життя, для надання професійній освіті особливої уваги, наради визнали необхідним утворити при Міністерстві освіти окремий орган – Раду професійної освіти на чолі з міністром або товаришем (заступником) міністра освіти з питань професійної освіти. Петро Холодний підготував до друку план

розвитку професійної освіти, доля його така ж, як і архівів уряду Української Народної Республіки.

У Генеральному секретаріаті освіти Холодний працював над питанням управління справами освіти в Україні. На представницькій нараді місцевих, земських учительських спілок усіх націй разом з представниками Секретаріату освіти був обговорений і схвалений план розвитку освіти в Україні для всіх народів і народностей, децентралізації управління освітою та дотримання демократичних принципів при організації керівних органів. За цим планом утворювалась ціла система національних (українських, російських, польських, єврейських тощо) рад освіти, а також сільських, міських, повітових, губернських і всеукраїнських рад.

Національні ради освіти склалися з представників відповідної національності від населення, від учительських та культурно-освітніх організацій. Загальні ради утворювалися з представництва від населення (сільських і міських самоврядувань), від національних рад й організацій учителів різних національностей, що давало рівні права в розвитку й керівництві освітою для всіх без винятку. У загальні ради також входив представник влади – комісар народної освіти, що мав дорадчий голос.

Губернські і повітові (обласні і повітові) ради освіти зі свого складу мали утворити виконавчі органи – освітні управи. Загальне керівництво освітою здійснював Генеральний секретаріат освіти з Генеральною радою освіти, як законодавчим органом.

План організації управління освіти на Україні, розроблений Петром Холодним і його однодумцями, передбачав створення інституту інструкторів для педагогічного керівництва школами. Інструкторами мали бути авторитетні для учительства й місцевого населення особи з відповідною освітою і стажем. Їх мали обирати учительські з'їзди або вчительські спілки, а затверджувати – відповідні губернські чи повітові ради освіти. Офіційно проект управління освітою ухвалений не був, хоч, як згадує Сірополко, ним подекуди керувалися аж до часу Гетьманату.

Багатий педагогічний досвід Холодного, надзвичайна працездатність, самовідданість у праці давали йому можливість незмінно залишатися на своїй посаді при всій калейдоскопічності змін української влади за часів Центральної ради, Гетьманату та Директорії.

У лютому 1918 р. Київ захопили більшовики. Якийсь час Петро Іванович змушений був переховуватися. Всеукраїнська вчительська спілка вирішила звернутися до комісара освіти В.Затонського для з'ясування подальшої долі української школи й особисто П.Холодного. Затонський, людина протилежних із Холодним ідейних переконань, зваживши на давні товариські стосунки з ним ще з часів спільної праці в Київському політехнічному інституті, просив переказати Петру Івановичу, що гарантує його недоторканість, але радить не виходити на вулицю, де в той час «гуляли» озвірілі матроси Муравйова [2; 11].

З поверненням у Київ Центральної ради, Холодний знову на посаді товариша міністра освіти до часу Гетьманату. Тоді освітнє життя одразу почало будуватися за іншими принципами. Гетьманська влада потребувала сильної централізованої організації керівництва освітою. Були ліквідовані Генеральна шкільна рада, Міністерство національних меншин із освітніми відділами.

Наказом гетьмана Скоропадського з 1 липня 1918 р. засновувався Український університет в Кам'янці-Подільському. То був радісний момент у житті Петра Холодного. Університет мав чотири факультети. Ректор Іван Огієнко залучив до праці в університеті визначних професорів – К.Щироцького, Л.Білецького, М.Плевака, В.Біднова, П.Бучинського та ін. Урочисте відкриття університету відбулося 22 жовтня 1918 р. у тимчасово наданому приміщенні Технічної школи. Зі вступним словом і привітанням від Міністерства освіти виступив Петро Іванович Холодний. У своїй промові він сказав: «...знесилена Україна, чужа культура її приспала, ... від гуркоту, що зчинився, коли завалилася самодержавна Росія, прокинулася Україна, обідрана, боса й темна. За роки чужого панування позбулися ми тих скарбів, що їх придбали нам наші предки. Тільки невтомна праця на полі нашої культури, що її гаслом є навчитися чужого, не цуратися свого, виведе нас на добру путь...» [2; 12]. Після вступного слова Петра Холодного було оголошено грамоту гетьмана. Того року до Українського університету в Кам'янці на Поділлі вступила майже тисяча студентів.

За Директорії, в першому уряді Холодний виконував обов'язки міністра освіти. Незабаром знову зайняв посаду товариша міністра освіти й одразу розпочав роботу над новим проектом управління освітою у відповідності до змін у політичному й культурному житті України. Директорія проект затвердила 24 лютого 1919 р.

Разом з урядом Української Народної Республіки Петро Холодний залишає Київ. У Рівному та інших містах, де перебував уряд УНР протягом березня-травня 1919 р., Холодний працює над Статутом єдиної школи, а в жовтні 1919 р. вносить його проект на розгляд Ради міністрів в Кам'янці-Подільському, яка з об'єктивних причин не змогла розглянути проект і тільки на початку 1921 р. присвятила п'ять засідань розглядові проекту «Статуту» й ухвалила його 17 червня 1921 р.

«Статут» надавав школі більшої автономії, залучав громадян до активної участі в управлінні, зміцнював статус учителя [2; 13]. Додатками до «Статуту єдиної школи» були «Статут батьківського комітету», інструкції для вихователів, бібліотекарів тощо.

На початку червня 1919 р. Петро Холодний разом з урядом УНР зі Станіслава через Коломию знову потрапляє до Кам'янця-Подільського. У травні 1920 р. Холодний їде з українським військом у Київ з надією побачитися зі своєю родиною, яка була тоді у Переяславі. Наступ більшовиків перешкодив цим намірам. З липня по вересень 1920 р. Холодний перебуває у розташуванні головнокомандуючого армією УНР, де проводить культурно-освітню роботу серед війська.

З листопада уряд УНР перебуває в еміграції в Польщі. Війська УНР інтерновано. Міністерство освіти на чолі з Петром Холодним організовує лекції, курси в таборах. Навчання проходило в надзвичайно складних умовах. За наказом Симона Петлюри Міністерство освіти розробляло план надання можливості українським військовикам вступати до вищих шкіл Польщі. Петро Іванович їде до Варшави, щоб домогтися від польського уряду призначення стипендій для українського студентства. Водночас він організовує інтернат для

українських студентів у Варшаві, завдяки чому не одна сотня українських юнаків отримала відповідну освіту, а отже – майбутнє.

У середині 1922 р. Холодний виїхав з Тарнова (біля Праги) до Львова, а з 17 вересня 1922 р. жив у Миколаєві (біля Львова). У листопаді 1924 р. Петро Холодний переїхав до Львова, де цілком віддався малярству. Ілюстрував видання для шкільної молоді, працював у царині церковного мистецтва – виконував стінописи, малював ікони, проектував вітражі тощо. Займався він також громадською та науковою роботою, писав статті з питань мистецтва, проводив хімічні досліді.

22 вересня 1929 р. у нього стався перший серцевий напад. Петро Холодний уже не міг говорити, а 7 червня 1930 р. помер у Варшаві, де мав намір підлікуватися. Через три дні тіло покійного в цинковій домовині було опущено в землю Вольського кладовища у Варшаві.

Література:

1. Холодний П.І. Автобіографія (з листа М.Голубця). // Світ / (додаток до газети «Неділя»). – Львів, 1931. – Ч.1
2. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч. – Львів, 1939.
3. Домбровський А. За освіту вчителів. // Проект єдиної школи в Україні. – Львів, 1938.
4. Проект єдиної школи на Вкраїні: Кн.1. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919.